

Daria Becker-Pestka

Rodzina w obliczu migracji zarobkowej

Colloquium nr 1, 9-26

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Daria Becker Pestka
Akademia Marynarki Wojennej

RODZINA W OBLICZU MIGRACJI ZAROBKOWEJ

STRESZCZENIE

Prezentowany tekst dotyczy różnych aspektów funkcjonowania rodziny w obliczu migracji. Wyjazdy zarobkowe członków rodziny wywierają bardzo zróżnicowany wpływ na jej funkcjonowanie i trwałość. Niewątpliwie pozytywnym skutkiem migracji jest poprawa warunków materialnych, możliwość zaspokojenia potrzeb ekonomicznych. Do negatywnych konsekwencji zaliczyć należy możliwość rozbicia rodziny, osamotnienie jej członków i problemy wychowawcze z dziećmi. Techniczne osiągnięcia w zakresie środków komunikowania się nie są w stanie zastąpić osobistego, codziennego kontaktu. Transformacji ulega model migracji i sposób jej postrzegania i definiowania. W prezentowanym artykule podejmuję próbę przedstawienia różnych aspektów migracji zarobkowych i ich wpływu na funkcjonowanie rodziny, gdzie wykorzystuję literaturę poświęconą temu zagadnieniu.

Słowa kluczowe:

migracja zarobkowa, rodzina, rodzina rozłączona, eurosieroctwo, skutki migracji, aspekty migracji, funkcjonowanie rodziny.

POLSKA RODZINA W NOWEJ RZECZYWISTOŚCI – MIGRACJA ZAROBKOWA

Rodzina i zachodzące w niej zmiany i procesy znajdują się w obszarze zainteresowania wielu badaczy. Ich uwaga koncentruje się na różnych aspektach jej funkcjonowania. Dokonujące się przeobrażenia w niemal wszystkich obszarach i sferach życia nie pozostają bez wpływu na jej strukturę i zadania. Nieustannie pojawiają się nowe zjawiska, problemy i zagrożenia.

Jedną z istotnych kwestii decydujących o jakości życia rodziny jest jej sytuacja ekonomiczna. Posiadanie wystarczających zasobów materialnych korzystnie wpływa na rodzinę, pozwala na zaspokojenie wielu potrzeb, uczestnictwo w życiu kulturalnym, towarzyskim, realizację życiowych planów i aspiracji edukacyjnych dzieci. Tymczasem wiele rodzin dotyka problem ubóstwa i zmagają się z brakiem wystarczających środków finansowych.

Nie bez znaczenia dla funkcjonowania rodziny pozostaje fakt, że transformacji ulegają także styl życia, wartości, zasady. Grażyna Miłkowska zauważa, że najważniejszą zasadą życia we współczesnej rzeczywistości stał się konsumpcjonizm a także dominacja „mieć” nad „być”¹. „Współczesny człowiek kuszony perspektywą lepszego życia, stabilnej pracy, szybkiego awansu ekonomicznego, pogubił się w dokonywanych wyborach zapominając o najbliższych, a w szczególności o dzieciach. To właśnie one płacą najwyższą cenę za wybory podjęte przez rodziców”².

Dążenie do zabezpieczenia potrzeb ekonomicznych a także zmiana stylu życia rodziny warunkują decyzję o rozłące z najbliższymi i podjęciu zawodowej aktywności poza granicami kraju.

Migracja zarobkowa wywiera znaczący wpływ na funkcjonowanie rodziny, jednak dokonujące się w niej zmiany są bardzo różnorodne i zdeteminowane przez wiele czynników. Ważne jest to, który z członków rodziny migruje, na jak długo i jak daleko położony jest kraj migracyjny. Ponadto ważne są możliwości wzajemnej komunikacji, częstotliwość spotkań członków rodziny³.

Decyzje o wyjeździe zarobkowym w istotny sposób wpływają na życie członków rodziny, jej strukturę i trwałość. Cała rodzina w równym stopniu ponosi skutki migracji. Wielu autorów akcentuje zarówno pozytywne, jak i negatywne konsekwencje migracji zarobkowej. Niezależnie jednak od prowadzonych badań i prezentowanych opinii warto zwrócić uwagę, że w ojczyźnie zostaje współmałżonek, dzieci i coraz starsi, samotni, wymagający opieki rodzice.

Podjęta przeze mnie problematyka uzasadnia wyjaśnienie pojęcia rodzina. W specjalistycznych publikacjach funkcjonuje wiele definicji. Dla

¹ G. Miłkowska, *Wychowawcze i społeczne skutki emigracji zarobkowej dla rozwoju dzieci (na przykładzie regionu częstochowskiego)*, [w:] *Smak emigracji. Dramaty dzieci*, M. Janukowycz (red.), Wyd. Scriptum, Kraków 2009, s. 97.

² Tamże, s. 97.

³ D. Gizicka, J. Gorbaniuk, M. Szyszka, *Rodzina w sytuacji rozłąki migracyjnej*, Wyd. KUL, Lublin 2010, s. 85-86.

potrzeb niniejszego opracowania przyjął, że rodzina „jest pierwszym i podstawowym środowiskiem wychowawczym, w którym kształtuje się osobowość młodego człowieka. To tu po raz pierwszy spotyka się on z wartościami i postawami społecznymi wobec wszystkich członków wspólnoty rodzinnej. Rodzina jest tą komórką społeczną, która modeluje role, jakie pełnią wobec siebie poszczególne osoby, ale też te, które pełnione są na forum społecznym”⁴.

Rodzina pełni bardzo ważne funkcje wobec jednostki i społeczeństwa. W literaturze poświęconej problematyce rodziny badacze wyróżniają funkcję prokreacyjną, ekonomiczną, kulturalną, emocjonalną oraz socjalizacyjno-wychowawczą⁵.

Prezentowane przeze mnie zagadnienie wymaga nie tylko przedstawienia definicji i funkcji rodziny, ale także terminu rodzina migracyjna.

Pojęcie rodziny migracyjnej jest trudne do zdefiniowania ze względu na występowanie różnych typów migracji, jednak uważa się, że rodzina migracyjna to rodzina, „w której jedno bądź oboje rodziców wyemigrowało za granicę w celach zarobkowych”⁶. Teresa Kukołowicz zwraca także uwagę na to, że „pojawia się nowa kategoria rodzin niepełnych, a mianowicie rodzin z czasową nieobecnością rodzica lub rodziców”⁷.

W literaturze przedmiotu występuje wiele różnych określeń takiej rodziny, na przykład rodzina czasowo niepełna, rodzina rozłączona z powodu migracji, rodzina migracyjna, transnarodowa, rodzina w rozłące migracyjnej i inne. Istotne jest uchwycenie skali zjawiska występowania takich rodzin, jednak jest to trudne do oszacowania z uwagi na problemy z dokonaniem oceny skali migracji⁸.

WPŁYW MIGRACJI NA FUNKCJONOWANIE RODZINY

Powszechność zjawiska migracji determinuje zmiany współczesnej rodziny, czego skutkiem jest powstanie rodzin rozłączonych. „Coraz trud-

⁴ A. Piech, *Rodzina naturalnym środowiskiem wychowawczym*, [w:] *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, D. Wosik-Kawała (red.), Wyd. UMCS, Lublin 2011, s. 13.

⁵ S. Kawula, J. Brągiel, A. Janke, *Pedagogika rodziny*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2002, s. 57-58.

⁶ D. Gizicka, J. Gorbaniuk, M. Szyszka, *Rodzina w sytuacji ...*, dz. cyt., s. 77.

⁷ T. Kukołowicz, *Sytuacja wychowawcza w nowych kategoriach rodzin w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Rodzina współczesna*, M. Ziemska (red.), Wyd. UW, Warszawa 2001, s. 58.

⁸ D. Gizicka, J. Gorbaniuk, M. Szyszka, *Rodzina w sytuacji ...*, dz. cyt., s. 77-78.

niejsza sytuacja w kraju zmusza polskie rodziny do rozłąki. Obecnie migracje stają się swoistego rodzaju modą, a także jedyną możliwością poprawy sytuacji materialnej. Ruchy migracyjne w istotny sposób wpływają na przeobrażenia, jakie dokonują się podczas rozłąki”⁹.

Wyjazdy zarobkowe są zakrojone na bardzo dużą skalę, jednak określenie dokładnych danych jest niezwykle trudne. Szacuje się, że w 2007 roku poza granicami Polski przebywało czasowo około 2 270 000 mieszkańców naszego kraju. W 2008 roku ilość osób żyjących poza granicami kraju zmniejszyła się o 60 000 i wynosiła 2 210 000. W 2009 roku następował dalszy spadek liczby wyjazdów za granice zarówno na pobyt stały, jak i czasowy w poszukiwaniu pracy i w celu jej podjęcia. Jednocześnie obserwowano wzrost liczby powrotów z zagranicy, co miało prawdopodobnie związek ze światowym kryzysem i pojawieniem się trudności na rynkach pracy za granicą. Powroty nie miały jednak masowego charakteru. Decyzję o powrocie podejmowali Polacy, którzy przebywali za granicą na stałe. Badani wracali głównie z Irlandii, Wielkiej Brytanii, USA i Niemiec¹⁰.

Przedstawione dane wskazują na powszechność i dużą dynamikę migracji. Wskazują na pewne ogólne tendencje, jednak nie uwzględniają z oczywistych względów sytuacji poszczególnych rodzin lub ich członków. Powstają jednak opracowania poświęcone tej tematyce, które dotyczą wpływu migracji na funkcjonowanie rodziny. W codziennych gazetach pojawiają się liczne publikacje na ten temat. W wielu artykułach autorzy podkreślają znaczenie negatywnych konsekwencji wyjazdów zarobkowych dla członków i struktury rodziny. Nie ulega wątpliwości, że zmiany wywołane wyjazdem zarobkowym są zróżnicowane i dotyczą różnych obszarów funkcjonowania jednostki, rodziny i małżeństwa. W rodzinie, która pozostała w kraju zachodzą istotne zmiany zarówno emocjonalne jak i strukturalne. Konsekwencje migracji ponoszą wszyscy członkowie rodziny.

Warto jednak zwrócić uwagę także na pozytywne konsekwencje migracji. Wbrew medialnym doniesieniom wielu badaczy wskazuje na pozytywne skutki wyjazdów zarobkowych. Do pozytywnych konsekwencji migracji zalicza się czynniki ekonomiczne, a więc poprawę materialnego wymiaru funkcjonowania rodziny. Z badań wynika także, że pozytywnym następstwem wyjazdów jest możliwość realizacji planów związanych z du-

⁹ K. Gromadzka, *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach rozłączonych*, [w:] *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki (red.), Trans Humana, Białystok 2009, s. 90.

¹⁰ *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2009*, www.stat.gov.pl, 05.01.2012.

żymi nakładami finansowymi a także zapewnienie rodzinie normalnych warunków do życia. Na dalszych miejscach znalazły się aspekty niematerialne a wśród nich takie kwestie jak wzrost samodzielności dzieci, nabycie przez osobę migrującą nowych umiejętności, wyższa pozycja społeczna rodziny, kształtowanie aspiracji zawodowych członków rodziny, poznanie kultury kraju migracyjnego¹¹.

Wyjazd zarobkowy korzystnie wpływa na warunki ekonomiczne rodziny przyczyniając się do poprawienia poziomu życia na co dzień. Ponadto uzyskane środki materialne powodują poszerzenie szans edukacyjnych dzieci i finansowo je zabezpieczają. Podejmując obowiązki wykonywane dotychczas przez współmałżonka niektóre osoby stają się bardziej samodzielne. Rozstanie powoduje, że członkowie rodziny uzmysławiają sobie uczucia, które ich wzajemnie łączą a także rolę swojej rodziny jako jedności. W rodzinach, których życie było zakłócone z powodu nadużywania alkoholu, stosowania przemocy czy autokratyzmu wyjazd przywraca poczucie bezpieczeństwa. Ponadto dzieci uczestnicząc aktywnie w życiu domowym przygotowują się do wypełniania w przyszłości, w swojej własnej rodzinie, różnych życiowych ról. Obserwując sposoby, w jaki dorośli radzą sobie z problemami, dzieci nabywają także życiowych umiejętności¹².

Z. Kawczyńska-Butrym uważa, że „długotrwała rozłąka może łagodzić niektóre dysonanse w życiu rodziny, osłabiać nieporozumienia, uświadamiać znaczenie więzi i obecności bliskich osób, przywracać poczucie wartości bycia razem, sprzyjać i pogłębiać więzi”¹³.

Można zatem stwierdzić, że wśród pozytywnych konsekwencji nie dominują jedynie kwestie związane z materialną sferą życia i funkcjonowania rodziny. Nieobecność jednego bądź obojga rodziców zmusza dzieci do samodzielności, wymusza na nich odpowiedzialność. W pewnym stopniu zyskuje także pozostający w kraju współmałżonek, który musi samodzielnie podejmować decyzje i staje w obliczu konieczności zmierzenia się z rolami i zadaniami pełnionymi dotychczas przez nieobecnego małżonka. Pozytywnym skutkiem migracji jest także uświadomienie sobie wartości i roli rodziny i współmałżonka, i wyeliminowanie nieporozumień, kłótni, patologii.

Migracja zarobkowa niesie ze sobą jednak poważne zagrożenia. W licznych publikacjach poświęconych tej problematyce autorzy przedsta-

¹¹ D. Gizicka, J. Gorbaniuk, M. Szyszka, *Rodzina w sytuacji ...*, dz. cyt., s. 89-91.

¹² W. Danilewicz, *Spoleczne konsekwencje migracji zagranicznych*, [w:] *Migracja Uchodźstwo Wielokulturowość*, D. Lalak (red.), Wyd. Żak, Warszawa 2007, s. 161-162.

¹³ Z. Kawczyńska-Butrym, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wyd. UMCS, Lublin 2009, s. 74.

wiają negatywne skutki migracji dla rodziny. Wyjazd wpływa negatywnie na funkcjonowanie dzieci i ich poczucie bezpieczeństwa, często zmienia relacje między współmałżonkami, osłabia więzi z innymi członkami rodziny. Zarobione środki finansowe powodują co prawda poprawę warunków życiowych rodzin, jednak wywołują zakłócenia w obszarze relacji rodzinnych i interpersonalnych¹⁴. W wyniku wyjazdu rodzina „zostaje rozłączona przestrzennie; na co dzień zanika wspólnota zamieszkania. Jej członkowie zaczynają funkcjonować w różnych przestrzeniach-migranci w nowej, zwykle nieznannej i niedoświadczanej przez pozostałych członków rodziny”¹⁵.

Z badań wynika, że najbardziej negatywnym następstwem migracji zarobkowej dla rodziny jest tęsknota, poczucie pustki. Dotyka ona przede wszystkim młodsze dzieci, które nie potrafią sobie wytłumaczyć w racjonalny sposób nieobecności rodzica. Następnym negatywnym skutkiem migracji jest nadmierne obciążenie obowiązkami tej osoby, która pozostała w kraju. Istotnym następstwem wyjazdu jest także brak wsparcia ze strony współmałżonka, oddalenie emocjonalne członków rodziny, rozpad małżeństwa, zdrada, niepewna przyszłość dalszych losów rodziny, problemy wychowawcze z dziećmi, poszukiwanie nowych partnerów oraz poczucie opuszczenia u dzieci¹⁶.

Migracja wpływa na osłabienie więzi między małżonkiem, który wyjechał, a tym, który pozostał w kraju. Ważny element, którym są interakcje między członkami rodziny zostaje zaburzony. Interakcje powodują utrwalanie relacji i „kształtują strukturę rodziny jako grupy społecznej. W efekcie, rodzina z punktu widzenia jej rytmu życiowego jest zdestabilizowana. Funkcjonuje zupełnie odmiennie w chwilach gdy jest pełna, w czasie okresowego powrotu migranta i w sytuacji, gdy jego nieobecność powoduje lukę w strukturze rodziny”¹⁷.

Rozstanie spowodowane migracją powoduje pojawienie się obcości, każde spotkanie wywołuje frustrację. Pojawia się obojętność, następuje zerwanie więzi emocjonalnej. W jej naprawie i podtrzymaniu nie mogą pomóc

¹⁴ M. Rostropowicz-Miśko, *Wpływ migracji zarobkowych na sytuację rodzin śląska opolskiego w świetle własnych badań ankietowych*, [w:] *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, oprac. O. Dębowska, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, WUP Kraków 2007, s. 109.

¹⁵ W. Danilewicz, *Wspólnota rodzinna w warunkach migracji zagranicznej*, [w:] *Wspólnoty z perspektywy ...*, dz. cyt., J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki (red.), Trans Humana, Białystok 2009, s. 70.

¹⁶ D. Gizicka, J. Gorbaniuk, M. Szyszka, *Rodzina w sytuacji ...*, dz. cyt., s. 93-94.

¹⁷ D. Niedźwiecki, *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Wyd. NOMOS, Kraków 2010, s. 113.

nawet komputery, bo nic nie zastąpi osobistego kontaktu. Pracująca za granicą osoba ma poczucie, że jest wykorzystywana. Jednocześnie rodzina pozostająca w kraju rozwiązuje bieżące problemy i radzi sobie bez udziału emigranta¹⁸.

Wyjazd jednego z małżonków wpływa na rozpad więzi w małżeństwie i „pełnia tego rozkładu często ujawnia się dopiero po powrocie na stałe do Polski i próbie ponownego podjęcia wspólnego życia, nieraz dopiero wtedy małżonkowie doświadczają rozkładu ich relacji i nieumiejętności powrotu do tego, co ich łączyło przed wyjazdem”¹⁹. Konsekwencją takiej sytuacji może być prawne usankcjonowanie rozpadu małżeństwa przez rozwód lub ponowny wyjazd za granicę. Badacze zwracają też uwagę na sytuację, w której rodziny trwają formalnie, jednak nastąpił w nich rozpad życia rodzinnego. Taka sytuacja wynika z przyczyn ekonomicznych i społecznych. Z uwagi na społeczną opinię, zachowania, postawy a także korzystną sytuację materialną związaną z wyjazdem współmałżonka rodziny trwają razem. Współmałżonek jest zdeterminowany, aby podtrzymywać związek nawet wtedy, kiedy nastąpił jego emocjonalny rozpad²⁰. Nieobecność współmałżonka związana z emigracją, poczucie osamotnienia, rozstanie nie sprzyjają budowaniu i umocnieniu więzi w małżeństwie. Poczucie osamotnienia, potrzeba uzyskania wsparcia i pomocy sprzyjają nawiązywaniu pozamałżeńskich relacji, co może spowodować rozluźnienie więzi między partnerami i rozstanie²¹.

Na skutek braku wspólnego zamieszkania i dzielonej wspólnie przestrzeni zanika lub ulega zmianie społeczna kontrola oparta na tradycji. Małżonek nieobecny nie uczestniczy w życiu rodziny, nie bierze udziału w codziennych sprawach, rytuałach i zadaniach.

K. Gromadzka trafnie zauważa, że „praca zawodowa poza miejscem zamieszkania zmienia strukturę, organizację, funkcje rodziny oraz zakres pełnionych ról rodzicielskich. W rodzinach rozłączonych w miejsce stabilności pojawia się dezorganizacja, następuje zmiana nie tylko w podziale obowiązków, powstaje także niepokój i niepewność w odczuciu osób pozostających w domu, szczególnie w odczuciu dziecka”²².

¹⁸ M. Wyżlic, *Migracja zarobkowa-zagrożeniem dla więzi małżeńskiej*, „Cywilizacja”, 2010, nr 32, s. 134-135.

¹⁹ Tamże, s. 137.

²⁰ D. Niedźwiecki, *Migracje i tożsamość ...*, dz. cyt., s. 113-114.

²¹ Z. Kawczyńska-Butrym, *Migracje. Wybrane ...*, s. 74.

²² K. Gromadzka, *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach rozłączonych*, [w:] *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki (red.), Trans Humana, Białystok 2009, s. 81.

KONSEKWENCJE MIGRACJI ZAROBKOWYCH DLA DZIECI

Dzieci i młodzież w szczególnie dotkliwy sposób odczuwają nieobecność w domu rodzica. Aby prawidłowo funkcjonować i właściwie się rozwijać potrzebują miłości, troski, kontroli i obecności obojga rodziców. Dzieci muszą zmagać się z różnymi problemami, obowiązkami, trudnościami. W świetle badań „największe zagrożenie i poważne problemy wychowawcze z uczniem pojawiają się wówczas, kiedy do pracy za granicę wyjeżdża matka bądź dwoje rodziców. Poprzez fizyczną rozłąkę następuje podział rodziny, który w konsekwencji doprowadzić może do wypaczeń dzieci i młodzieży”²³.

Tymczasem cenniejsze niż dobro dzieci jest euro. W literaturze przedmiotu od pewnego czasu funkcjonuje pojęcie eurosieroty i eurosieroctwa. Pod pojęciem eurosieroty rozumie się „dziecko, które wychowuje się bez co najmniej jednego rodzica, który wyjechał za granicę w celach zarobkowych. Eurosieroctwo natomiast to fakt nieposiadania przez kogoś (niepełnoletniego) obojga rodziców lub jednego rodzica, którzy opuścili kraj za pracę. To zjawisko zalicza się jako jedno z poddziedzin „sieroctwa społecznego” (stan określający sytuację i położenie społeczne dzieci wychowywanych poza rodziną w domach dziecka lub w rodzinach zastępczych, np. ze względu na śmierć rodziców)”²⁴.

Dzieci i młodzież z rodzin migracyjnych znajdują się w obszarze ryzyka wychowawczego. Dla niektórych uczniów wyjazd rodzica stanowi wyzwanie, jest „próbą dojrzałości społecznej a nawet zwiększonej motywacji”²⁵.

Dzieciom trudno jest zapanować nad tęsknotą za rodzicami. Zmienia się charakter stosunków międzypersonalnych. Pozbawione nadzoru i kontroli dzieci czują się zwolnione z wykonywania obowiązków dotyczących nauki i szkoły. Pojawiają się różne formy agresji i problemy wychowawcze. Jednocześnie dzieci obciążone dodatkowymi obowiązkami uczą się odpowiedzialności i podejmowania właściwych decyzji²⁶.

²³ G. Miłkowska, *Wychowawcze i społeczne skutki emigracji zarobkowej dla rozwoju dzieci (na przykładzie regionu częstochowskiego)*, [w:] *Smak emigracji. Dramaty dzieci*, M. Janukowycz (red.), Wyd. Scriptum, Kraków 2009, s. 104.

²⁴ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wyd. Difin, Warszawa 2010, s. 113.

²⁵ G. Miłkowska, *Wychowawcze i społeczne skutki emigracji zarobkowej dla rozwoju dzieci (na przykładzie regionu częstochowskiego)*, [w:] *Smak emigracji. Dramaty dzieci*, M. Janukowycz (red.), Wyd. Scriptum, Kraków 2009, s. 104.

²⁶ Tamże, s. 99-105.

Pozostawienie dziecka bez opieki rodziców, w sytuacji eurosieroty powoduje obniżenie poziomu rodzicielskiej kontroli, rozluźnienie dyscypliny. Dziadkom, którzy przejmują opiekę bardzo trudno jest często egzekwować dyscyplinę i stawiać wymagania, pozostawiają dzieciom o wiele więcej swobody niż ich rodzice. Dziecko zyskuje tym samym przekonanie, że jest najważniejsze w rodzinie. Pozostawienie z kolei dziecka pod opieką starszego rodzeństwa również rodzi problemy, ponieważ nie jest ono dla dziecka wystarczającym autorytetem. Mogą występować także problemy w zakresie realizacji zadań wychowawczych, przez starsze rodzeństwo, wynikające z faktu, że przerastają one realne możliwości opiekunów. Ponadto przyjeżdżający co jakiś czas rodzic pragnąc wynagrodzić dziecku swoją nieobecność pozwala na wszystko, co powoduje, że proces wychowawczy się komplikuje²⁷.

Rozstanie z rodzicem z powodu jego wyjazdu zarobkowego „przyczynia się do zakłócenia różnego rodzaju postaw. Występują przy tym różne stany emocjonalne, które trudno określić parametrycznie, a są nimi radość związana z przyjazdem rodziców oraz rozpacz związana z ich wyjazdem. Ciągłe niepokoje, lęki, obawy i wątpliwości mieszają się ze sobą powodując w konsekwencji zaburzenia w zachowaniu”²⁸.

Brak komfortu psychicznego, poczucia bezpieczeństwa, zaspokojenia potrzeby bliskości powoduje różnego rodzaju zmiany w zachowaniu dziecka, które może na przykład zamknąć się w sobie. W konsekwencji rozłąki z rodzicami dzieci mają między innymi problemy z samooceną, budowaniem relacji z kolegami, brakiem zaufania. Na różnych etapach szkolnej edukacji u dzieci migrujących rodziców pojawiają się u nich problemy związane z nauką, trudności wychowawcze, niesprawiedliwiona nieobecność na lekcjach, sięganie po alkohol, ucieczki i inne negatywne zjawiska²⁹.

Wyjeżdżający za granicę rodzice nie uczestniczą w codziennym życiu dzieci, czego konsekwencją jest brak poznania ich kłopotów i spraw. Dzieci czują się samotne zwłaszcza w sytuacji, kiedy wyjeżdża matka lub oboje rodzice, nie ma zapewnionej właściwej opieki. Między członkami rodziny w różnych układach następuje osłabienie relacji zwłaszcza wtedy, kiedy wyjazd trwa długo. Rodzice nie mają czasu na wspólne z dziećmi spędzanie wolnego czasu, organizowanie odpoczynku. Pojawiają się problemy wycho-

²⁷ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa ...*, dz. cyt., s. 113.

²⁸ G. Miłkowska, *Wychowawcze i społeczne ...*, dz. cyt., [w:] *Smak emigracji. Dramaty dzieci*, M. Janukowycz (red.), Wyd. Scriptum, Kraków 2009, s. 103.

²⁹ S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa ...*, dz. cyt., s. 118-124.

wawcze, destabilizacja funkcjonowania życia rodziny zwłaszcza wtedy, kiedy migracja jest okresowa lub wahadłowa. Następuje rozbitcie małżeństwa³⁰.

Cytowana już T. Kukołowicz przedstawia charakterystykę występujących w rodzinie z czasową nieobecnością rodzica sytuacji wychowawczych. Badaczka uważa, że „w rodzinach z czasową nieobecnością sytuacje wychowawcze nasiąknięte są niepokojem, osamotnieniem, brakiem pełnych więzi, a także wzorów osób znaczących. Podporządkowanie życia rodziny zdobywaniu środków materialnych kieruje życie ku „mieć”, a nie „być”³¹.

NASTĘPSTWA MIGRACJI DLA OSÓB STARSZYCH

Podjmując problematykę dotyczącą różnych aspektów zarobkowej migracji warto zwrócić uwagę na najstarszych członków rodziny, którzy w równym stopniu partycypują w zmaganiu się z konsekwencjami wyjazdów najbliższych osób.

Skutki migracji dotyczą nie tylko dzieci i współmałżonka. Następstwa wyjazdów zarobkowych ponoszą także osoby starsze, chore, samotne, których dzieci przeprowadziły się bądź podjęły pracę za granicą. Autorzy uważają, że pojawiło się eurosieroctwo ludzi starych.

Seniorzy napotykać na wiele problemów, nie potrafią korzystać bądź nie mają dostępu do telefonu komórkowego, nowoczesnych technologii, które ułatwiają komunikację. W związku z tym mają problemy z utrzymaniem kontaktu z bliskimi osobami, które wyjechały za granicę³².

Warto zwrócić uwagę, że problemy pojawiają się także po powrocie z emigracji zarobkowej. Niezależnie od zaangażowania i intencji członków rodziny trwająca dłużej nieobecność może powodować różnice życiowych doświadczeń, relacji z odmiennym światem i ludźmi. Nowe doświadczenia, które są atrybutem w funkcjonowaniu w świecie zewnętrznym mogą negatywnie wpływać na funkcjonowanie w rodzinie po powrocie z wyjazdu zarobkowego³³.

Opinie i rezultaty badań cytowanych autorów przedstawiłam w postaci poniższego diagramu.

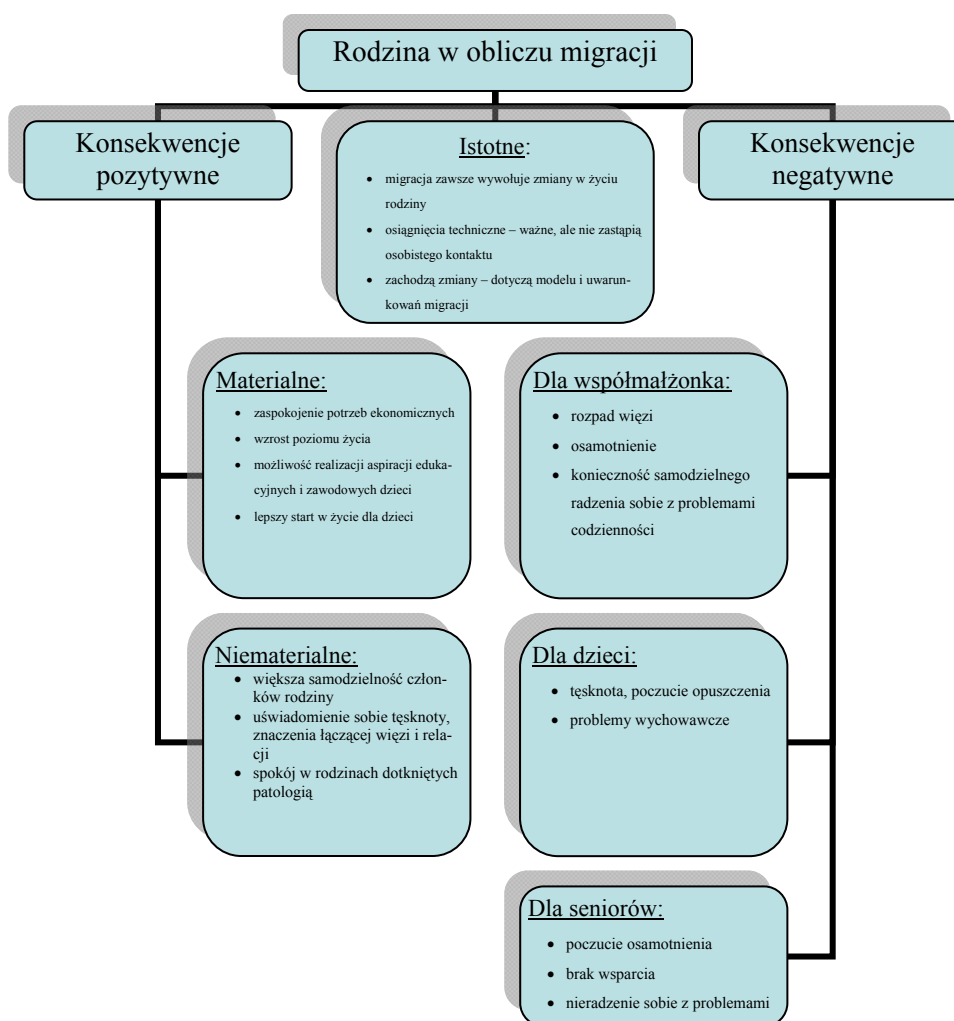
³⁰ W. Danilewicz, *Spoleczne konsekwencje migracji zagranicznych*, [w:] *Migracja Uchodźstwo Wielokulturowość*, D. Lalak (red.), Wyd. Żak, Warszawa 2007, s. 161-162.

³¹ T. Kukołowicz, *Sytuacja wychowawcza ...*, [w:] *Rodzina ...*, M. Ziemska (red.), dz. cyt., s. 65.

³² W. Walkowska, *Spoleczne skutki eurosieroctwa*, [w:] *Migracje – wyniki aktualnych ...*, dz. cyt., s. 117.

³³ Z. Kawczyńska-Butrym, *Migracje. Wybrane ...*, dz. cyt., s. 77.

Rysunek 1. Opinie i rezultaty badań na temat skutków migracji rodzin.

Źródło: opracowanie własne w oparciu o cytowane opracowania i publikacje³⁴.

³⁴ Por., D. Gizicka, J. Gorbaniuk, M. Szyszka, *Rodzina w sytuacji ...*, dz. cyt., s. 85-91; W. Danilewicz, *Spoleczne konsekwencje ...*, dz. cyt., [w:] *Migracja Uchodźstwo ...*, dz. cyt., s. 161-162; M. Rostropowicz-Miśko, *Wpływ migracji zarobkowych ...*, dz. cyt., [w:] *Migracje – wyniki aktualnych ...*, dz. cyt., s. 109; D. Niedźwiecki, *Migracje i tożsamość. Od teorii ...*, dz. cyt., s. 113; M. Wyżlic, *Migracja zarobkowa-zagrożeniem ...*, dz. cyt., s. 134-137; G. Miłkowska, *Wychowawcze i społeczne ...*, dz. cyt., [w:] *Smak emigracji. Dramaty ...*, dz. cyt., s. 99-105; W. Walkowska, *Spoleczne skutki euro sieroctwa*, [w:] *Migracje – wyniki aktualnych ...*, dz. cyt., s. 117.

Żyjemy w świecie zdominowanym przez ekspansję nowoczesnych technologii, bardzo niestabilnym, podlegającym nieustannej transformacji, ustawicznego kształcenia, wielu możliwości. Można powiedzieć, że zniknęły bariery komunikacyjne, językowe, ograniczenia w zakresie dostępu i przekazu informacji. Nie ulega wątpliwości, że w czasach nieustannej progresji i technicznego postępu kontakt z pracującą za granicą osobą jest bardzo ułatwiony. Dostępne rozwiązania techniczne pozwalają na codzienne komunikowanie się, znacząco ułatwiają podtrzymanie kontaktu. Jest to istotne udogodnienie, które jednak zdaniem niektórych autorów nie jest wystarczającym środkiem umożliwiającym podtrzymanie więzi w rodzinie.

W przypadku migracji komunikatory internetowe nie są w stanie zastąpić bezpośrednich, osobistych interakcji między członkami rodziny, które ugruntowują poczucie wspólnoty. Towarzysząca małżonkom samotność może doprowadzić do szukania kogoś, kto zapewni wsparcie. Rozłąka sprzyja budowaniu emocjonalnych relacji poza małżeństwem i dotyczy zarówno osoby, która wyjechała jak również tego z małżonków, który pozostał w kraju. Konsekwencją może być osłabienie lub całkowity rozpad więzi łączących małżonków, co prowadzi do nieformalnego lub formalnego rozpadu rodziny³⁵.

Można zatem stwierdzić, że technologiczne osiągnięcia przyczyniają się do utrzymania kontaktu między członkami rodziny rozłączonej, jednak nie zapewniają jej stabilności i trwania we wspólnocie. Nowoczesne sposoby i możliwości komunikacji nie mogą zastąpić obecności współmałżonka, rodzica, dziecka, ale są znaczącym narzędziem wzajemnego kontaktu.

Pisząc o różnych aspektach wyjazdów zarobkowych warto zauważyć, że zmianie ulega model migracji. Transformacja dokonuje się także w obszarze myślenia o niej, postrzegana jest w kategoriach mobilności i wielości możliwości.

Zdaniem autorów z uwagi na brak utrudnień administracyjnych coraz bardziej popularne stają się obecnie wyjazdy wspólnie z dziećmi – zwłaszcza do Wielkiej Brytanii bądź Irlandii. Pojawia się pytanie, czy nowy model migracji zajmuje miejsce dotychczasowego wyjazdu samej głowy rodziny, ponieważ osoby wyjeżdżające uznały go za bardziej wartościowy, czy dobre są oba modele, jednak przyciąga możliwość legalnego osiedlenia się z rodziną w Wielkiej Brytanii. Nowy model migracji zyskuje na znaczeniu także

³⁵ D. Niedźwiecki, *Migracje i tożsamość ...*, dz. cyt., s. 113.

z uwagi na samych migrantów, którzy uważają, że samotne wyjazdy mają wiele złych stron, mogą prowadzić do rozbicia rodziny. Takie przekonania powodują zakwestionowanie dotychczasowego modelu migracyjnego³⁶.

Pisze o tym również M. Hałas, który zauważa, że osoby wyjeżdżające do któregoś z krajów Unii Europejskiej nie widzą konieczności rozstania z rodziną. W tradycyjnym modelu migracji wyjeżdżał jeden ze współmałżonków, który pracował, aby zaspokoić materialne potrzeby rodziny. Emigracja poakcesyjna zrywa z tym stereotypem, obraz emigracji ulega diametralnej zmianie. W nowym modelu następuje zmiana roli rodzica i podejście do sfery uczuć. Nie ma powodu, aby emigracja związana była z rozłąką rodziny³⁷.

Ponadto – jak zauważa jeden z badaczy – „niewykluczone, że pisząc o migracjach zagranicznych (i posługując się przy tej okazji takimi pojęciami jak emigranci, imigranci, kraj pochodzenia, kraj – kierunek migracji, migranci powrotni, reemigranci itd.), nie dostrzegamy, że pojęcia te brzmią coraz bardziej anachronicznie i że chyba coraz słabiej da się za ich pomocą opisywać ów specyficzny wybór jakim jest decyzja o przeniesieniu własnej rzeczywistości życia codziennego poza granice kraju urodzenia”³⁸.

R. Drozdowski uważa również, że wielu wyjeżdżających nie myśli o sobie jako emigrantach, raczej w kategoriach osób mobilnych, które szukają nowych wyzwań, możliwości, wyjeżdżają jedynie na jakiś czas i myślą o dalszym przemieszczaniu się. Przenosząc swoją codzienność w nowe miejsce nie likwidują swoich spraw, nie palą mostów. Jest zupełnie inaczej, jak zauważa badacz” opuszczenie kraju bardzo często jest równoznaczne nie tyle z zerwaniem lub z zamrożeniem więzi, jakie łączyły dotąd migranta z jego bliższymi i dalszymi partnerami społecznymi, ile dokładnie na odwrót: z zacieśnieniem tych więzi oraz ze wzrostem jego zobowiązań wobec tych, którzy zostali tu i liczą na niego tam”³⁹.

³⁶ M. Kindler, J. Napierała (red.), *Migracje kobiet przypadek Polski*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 70-71.

³⁷ M. Hałas, *Dylematy emigracji poakcesyjnej*, „Cywilizacja”, 2010, nr 32.

³⁸ R. Drozdowski, *Konsekwencje nowej fali migracji dla dalszej modernizacji państwa i społeczeństwa polskiego*, [w:] *Obrazy migracji*, K. Ilski (red.), Wyd. Instytut Historii UAM, Poznań 2010, s. 58.

³⁹ Tamże, s. 59.

Istnieje zatem prawdopodobieństwo, że zmiany w tym obszarze ograniczą lub wyeliminują negatywne skutki wyjazdów zarobkowych dla rodziny, przynajmniej w jakimś zakresie. Wielowymiarowość migracji i nieustanne przemiany nie pozwalają na jednoznaczne definiowanie różnych aspektów tego zjawiska. Niewykluczone, że w odniesieniu do funkcjonowania rodziny możliwe będzie identyfikowanie wyłącznie pozytywnych konsekwencji i czynników.

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Dokonujące się w świecie przeobrażenia wywierają znaczący wpływ na funkcjonowanie współczesnej rodziny, która „stanowi przestrzeń skomplikowaną i trudną do ogarnięcia”⁴⁰. Zmiany dotyczą różnych funkcji i obszarów jej życia także sfery materialnej. Członkowie wielu rodzin wyjeżdżają do pracy za granicę. Decyzja o migracji zarobkowej zdeterminowana jest zarówno przez czynniki ekonomiczne jak i psychologiczne.

Prowadzone badania pozwalają zdefiniować najważniejsze powody wyjazdów zarobkowych. Warto jednocześnie zauważyć, że zniknęły bariery komunikacyjne, językowe, formalne, co pozwala na swobodne przemieszczanie się.

Główne przyczyny migracji Polaków to poszukiwanie lepszego poziomu życia, pragnienie poprawienia swojej sytuacji materialnej, otrzymanie lepszej oferty pracy i nowych możliwości rozwoju w innym kraju. Istotnym czynnikiem jest także pragnienie powtórzenia sukcesu krewnych i znajomych, którzy wyjechali a także niestabilna sytuacja polityczna w Polsce oraz porównanie sytuacji w Polsce z sytuacją w innych krajach i miejscach na świecie⁴¹.

Niezależnie jednak od powodów decyzji jej konsekwencje wywierają znaczący wpływ na funkcjonowanie całej rodziny: pozostającego w kraju małżonka, potrzebujących wsparcia rodziców a także dorastających bez jednego lub obojga rodziców dzieci.

Warto zauważyć, że migracje zarobkowe są zjawiskiem bardzo złożonym, ściśle związanym ze zmianami i przeobrażeniami – także na rynku pracy.

⁴⁰ M. Mancewicz, *Współczesna rodzina w dobie aksjologicznego kryzysu*, [w:] *Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana*, W. Muszyński (red.), Wyd. A. Marszałek, Toruń 2010, s. 109.

⁴¹ W. Małachowski, *Migracje we współczesnym świecie Implikacje dla Polski*, OW SGH, Warszawa 2010, s. 168-169.

W poświęconych tej problematyce publikacjach badacze przedstawiają różne aspekty wyjazdów zarobkowych. Autorzy opracowań wyróżniają zarówno pozytywne jak i negatywne skutki migracji.

Niewątpliwie korzystnym skutkiem migracji jest wzrost materialnego poziomu życia rodziny. Możliwe staje się realizowanie aspiracji dzieci, zapewnienie im lepszego życiowego startu. Młodszy i starsi członkowie rodziny stają się bardziej samodzielni i odpowiedzialni. Rodziny dotknięte patologią, problemami zyskują spokój, ustają także nieporozumienia.

Przeobrażeniom ulegają model i uwarunkowania migracji zarobkowej. Polacy stają się również coraz bardziej mobilni, migracja wiąże się z progresją, rozwojem, postępem, pluralizmem możliwości.

Podjętą problematykę wyjazdów zarobkowych, ich skali, transformacji warto poddać ten obszar pewnej refleksji. Złożoność konsekwencji dla członków rodziny implikuje opracowanie łatwo dostępnych profesjonalnych narzędzi i programów wsparcia. W przypadku dezintegracji rodziny znaczącą kwestią jest stworzenie możliwości korzystania z poradnictwa i właściwie prowadzonej diagnostyki lub profilaktyki.

Z uwagi na pewną powszechność migracji istotne staje się dostrzeżenie jej wieloaspektowości.

Niewykluczone, że zmiana modelu i uwarunkowań migracji spowoduje, że zaprojektowane rozwiązania okażą się nieprzydatne. Z uwagi na nieustanne zmiany w tym zakresie i zróżnicowane skutki dla rodziny, jednostki i społeczeństwa warto monitorować i eksplorować to zjawisko.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Danilewicz W., *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, Wyd. Trans Humana, Białystok 2010.
- [2] Danilewicz W., *Społeczne konsekwencje migracji zagranicznych*, [w:] *Migracja Uchodźstwo Wielokulturowość*, D. Lalak (red.), Wyd. Żak, Warszawa 2007.
- [3] Danilewicz W., *Wspólnota rodzinna w warunkach migracji zagranicznej*, [w:] *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, J. Niki-

- torowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki (red.), Trans Humana, Białystok 2009.
- [4] Drozdowski R., *Konsekwencje nowej fali migracji dla dalszej modernizacji państwa i społeczeństwa polskiego*, [w:] *Obrazy migracji*, K. Ilski (red.), Wyd. Instytut Historii UAM, Poznań 2010.
- [5] Gizicka D., Gorbaniuk J., Szyszka M., *Rodzina w sytuacji rozłąki migracyjnej*, Wyd. KUL, Lublin 2010.
- [6] Gromadzka K., *Sytuacja życiowa dzieci w rodzinach rozłączonych*, [w:] *Wspólnoty z perspektywy edukacji międzykulturowej*, J. Nikitorowicz, J. Muszyńska, M. Sobecki (red.), Trans Humana, Białystok 2009.
- [7] Hałas M., *Dylematy emigracji poakcesyjnej*, „Cywilizacja”, 2010, nr 32.
- [8] Kawczyńska-Butrym Z., *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Wyd. UMCS, Lublin 2009.
- [9] Kawula S., Brągiel J., Janke A., *Pedagogika rodziny*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2002.
- [10] Kindler M., Napierała J., *Migracje kobiet przypadek Polski*, Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- [11] Kozak S., *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Wyd. Difin, Warszawa 2010.
- [12] Kukołowicz T., *Sytuacja wychowawcza w nowych kategoriach rodzin w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] *Rodzina współczesna*, M. Ziemska (red.), Wyd. UW, Warszawa 2001.
- [13] Małachowski W., *Migracje we współczesnym świecie Implikacje dla Polski*, OW SGH, Warszawa 2010.
- [14] Mancewicz M., *Współczesna rodzina w dobie aksjologicznego kryzysu*, [w:] *Wartości w rodzinie: ciągłość i zmiana*, W. Muszyński (red.), Wyd. A. Marszałek, Toruń 2010.
- [15] Miłkowska G., *Wychowawcze i społeczne skutki emigracji zarobkowej dla rozwoju dzieci (na przykładzie regionu częstochowskiego)*, [w:] *Smak emigracji. Dramaty dzieci*, M. Janukowycz (red.), Wyd. Scriptum, Kraków 2009.

- [16] Niedźwiecki D., *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Wyd. NOMOS, Kraków 2010.
- [17] Piech A., *Rodzina naturalnym środowiskiem wychowawczym*, [w:] *Rodzinne i instytucjonalne środowiska opiekuńczo-wychowawcze*, D. Wośnik-Kawała (red.), Wyd. UMCS, Lublin 2011.
- [18] *Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski w latach 2000-2009*, www.stat.gov.pl
- [19] Rostropowicz-Miśko M., *Wpływ migracji zarobkowych na sytuację rodzin śląska opolskiego w świetle własnych badań ankietowych*, [w:] *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, oprac. O. Dębowska, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, WUP Kraków 2007.
- [20] Walkowska W., *Spoleczne skutki eurosieroctwa*, [w:] *Migracje – wyniki aktualnych badań i analiz*, oprac. O. Dębowska, Małopolskie Obserwatorium Rynku Pracy i Edukacji, WUP, Kraków 2007.
- [21] Wyzlic M., *Migracja zarobkowa – zagrożeniem dla więzi małżeńskiej*, „Cywilizacja”, nr 32, 2010.

FAMILY IN THE FACE OF MIGRATION

ABSTRACT

In the text the author presents different aspects of earning migrations. The earning migrations of the members of the family have different influence for existing the families and their durability. There is no doubt, that the positive result of migration is the improvement of material conditions, the chance to satisfy the needs connected with money. Among the negative consequences it may mention the destruction of the family, isolation the members of the family and the educational problems with children. The progressive technology is not able to replace the personal contact day-to-day. It change the model of migration and the way of considering and definition.

Key words:

migration, family, disconnected family, effects of migration, aspects of migration, functioning of the family.